

А.В. Боярська-Хоменко

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1919 – 1945 рр.

У статті визначено політико-економічні, соціокультурні й освітні чинники, які впливали на розвиток професійної освіти дорослих в означений час у країнах Центральної та Східної Європи. Проаналізовано напрями теоретичних розвідок у галузі професійної освіти дорослих: визначення філософських підходів у вивченні професійної освіти дорослих; розробка дидактичних і методологічних концепцій професійної освіти дорослих; соціально-діагностичні питання професійної освіти дорослих як складової системи національної професійної освіти; формулювання мети професійної освіти дорослих і визначення її завдань; визначення змісту професійної освіти дорослих, що відображав необхідність розвитку як професійних умінь і навичок, так інтелектуальної і емоційної сфер людини; політичне значення розвитку професійної освіти дорослих. Установлено, що у досліджуваний час визначились дві форми здобуття професійної освіти дорослих: формальна і неформальна. Узагальнено зміст, форми та методи навчання дорослих у відповідності до сформованих напрямів (буржуазно-ліберальний, конфесійний, професійно-технічний, педагогічний, підготовка керівних кадрів). З'ясовано, що професійна освіта дорослих включала як фахову (вивчення іноземних мов, психології, соціології, основ торгівлі, бухгалтерії, інженерії, технічних дисциплін, агрономії, природознавства, художньої та мистецької справи, чоботарської справи тощо), так і загальноосвітню складову (компенсаційне навчання, загальнокультурний і соціальний розвиток, трудове виховання, громадянська та політична освіта, здоров'язбережувальна освіта). Неформальна професійна освіта також здобула активного розвитку і реалізовувалась через засідання соціальних клубів, професійних спілок і товариств, діяльність молодіжних, жіночих, ремісничих та робітничих об'єднань і асоціацій. Визначено деякі недоліки розвитку професійної освіти дорослих: андрагогічні дослідження цього етапу носили суб'єктивний характер та базувались на особистому досвіді науковців; теоретичні знання були позбавлені узагальнень, визначень, оцінок і порівнянь, виконували описову функцію; політизованість та перенасиченість ідеологічною пропагандою; недосконала нормативно-законодавча база.

Ключові слова: освіта дорослих, професійна освіта дорослих, професійна підготовка, педагогічні підходи, зміст навчання, фахові дисципліни, форми та методи навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактивні методи навчання, країни Центральної та Східної Європи.

Boiarska-Khomenko A.V. Theory and practice of professional education of adults in the countries of Central and Eastern Europe in 1919-1945. The article identifies the political, economic, socio-cultural and educational factors influencing the development of adult vocational education in Central and Eastern Europe. The directions of theoretical research in the field of adult vocational education have been clarified. They are: the definition of philosophical approaches in the study of vocational education of adults; development of didactic and methodological concepts of adult vocational education; socio-diagnostic issues of adult vocational education as a component of the national vocational education system; formulation of the purpose of professional education of adults and definition of its tasks; determining the content of adult professional education, which reflected the need to develop both professional skills and abilities, as well as intellectual and emotional spheres of man; the political significance of the development of adult vocational education. At the time of the study, there were two forms of adult vocational education. They are: formal and nonformal. The content, forms and methods of adult education were generalized. Areas of adult vocational education were identified. They are bourgeois-liberal, denominational, vocational, pedagogical, management training. Vocational education of adults combined a professional component (study of foreign languages, psychology, sociology, basics of trade, accounting, engineering, technical disciplines, agronomy, science, art and art, shoemaking, etc.) and general education component (compensatory education, general cultural and social development, labor education, civic and political education, health education). Non-formal vocational education has also been actively developed. Non-formal education through social clubs, trade unions and societies, youth, women's, craft and labor associations has been implemented. Some shortcomings in the development of adult vocational education have been identified. They are: andragogical research was subjective and based on the personal experience of scientists; theoretical knowledge was deprived of generalizations, definitions, evaluations and comparisons, performed a descriptive function; politicization and oversaturation with ideological propaganda; imperfect regulatory framework.

Keywords: adult education, professional adult education, professional training, pedagogical approaches, content of education, professional disciplines, forms and methods of teaching, interactive teaching methods interactive teaching methods, Central and Eastern European countries.

Вступ. У сучасних умовах розвитку суспільства освіта та навчання дорослого населення набувають все більшого значення. Соціально-економічний, культурний та технологічний прогрес вимагає від фахівців різних галузей постійного удосконалення знань, розвитку умінь та оволодіння новими компетентностями. Реалізації цих вимог сприяє становлення системи професійної освіти дорослого населення та готовність суспільства до глобальних перетворень у системі навчання, метою яких є розвиток особистості, її творчих здібностей, професійної та соціальної компетентності. Численні нові професії, нетривалі трудові відносини і технічні інновації підсилюють необхідність дорослим людям відповідати умовам ринку праці і гнучко реагувати на мінливе середовище сучасного економічного простору. Все це спонукає науковців та педагогів до активного пошуку нових підходів в освіті, використання різних педагогічних технологій, розвитку нових освітніх систем.

В Україні актуальність питань професійної освіти дорослого населення зумовлена необхідністю навчання персоналу підприємств, установ, організацій, зокрема безпосередньо на виробництві; потребою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних; особливостями соціальної адаптації дорослих мігрантів та вимушених переселенців.

Актуальність проблеми професійної освіти дорослих підтверджується науковими пошуками у цій галузі. Так, проблеми професійної освіти дорослих досліджували О. Аніщенко, О. Баніт, О. Василенко та інші. Науковці вивчали питання взаємозв'язку особистісного та професійного розвитку дорослих (*Osobystisnyi i profesiinyi rozvytok doroslykh: teoriia i praktyka*, 2016). О. Огієнко здійснила ґрунтовний аналіз освіти дорослих у країнах Скандинавії, окреслила провідні тенденції її розвитку, визначила переваги та недоліки системи освіти дорослих у зазначених країнах (Ohiienko, 2008).

Н. Бідюк вивчала систему освіти дорослих у США: визначила етапи розвитку освіти дорослих у США у другій половині XX – на початку XXI століття, окреслила перспективи впровадження цінного американського досвіду у систему освіти дорослих України (Bidiuk, 2015). В. Радкевич, Л. Пуховська, О. Бородієнко досліджували сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу, здійснили порівняльно-педагогічний аналіз систем професійної освіти у різних країнах Європейського Союзу (*Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v*

krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid, 2018). Проте сьогодні залишається не достатньо дослідженим розвиток професійної освіти дорослих у країнах Центральної і Східної Європи у перші десятиліття XX століття.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз теорії професійної освіти дорослих, узагальнення її напрямів, змісту, форм та методів у країнах Центральної та Східної Європи у перші десятиліття XX століття.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс методів, а саме: загальнонаукові методи (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння), історико-структурний та історико-генезисний методи, що дали змогу проаналізувати розвиток професійної освіти дорослих у досліджуваній період.

Результати. Установлено, що на розвиток теорії та практики професійної освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у перші десятиліття XX століття мала вирішальний вплив низка чинників: політичні, економічні та соціокультурні зрушення; особливості урядової політики; рівень розвитку психолого-педагогічної науки, зокрема науково-педагогічних досліджень із питань навчання дорослих, їх професійної підготовки та перепідготовки, формування культури європейців, розширення кругозору та обґрунтування теоретико-методичних засад професійного навчання дорослих; взаємодія теорії і практики професійної освіти дорослих; вплив загальносвітових та загальноєвропейських нормативних документів (Brödel, 2011).

Установлено, що перші десятиліття XX століття характеризувались суттєвими політичними, економічними та соціальними змінами у країнах Центральної та Східної Європи, які сталися після закінчення Першої світової війни. Це стало поштовхом до створення мережі професійних навчальних закладів різного рівня для дорослих, що створило основу для розвитку формального та неформального навчання дорослих європейців, поклало початок теоретичному обґрунтуванню професійного навчання, пошуку теоретичних основ побудови та структурування професійної освіти дорослого населення (Boiarska-Khomenko, 2019).

Криза у всіх сферах життя того часу вимагала активної участі дорослого населення у процесі відновлення економіки, промисловості, сільського господарства та суспільного життя. Тому відчувалась потреба у кваліфікованих фахівцях різних галузей виробництва та обслуговування, що

у свою чергу, спонукало країни Центральної та Східної Європи до розвитку системи професійного навчання дорослих.

До політико-економічних, соціокультурних й освітніх чинників, які суттєво впливали на розвиток професійної освіти дорослих в означений час можна віднести такі:

- закінчення Першої світової війни та зміна політичної карти Європи, що спонукало уряди держав Центральної та Східної Європи до відродження та розвитку власної системи освіти дорослих загалом та перегляду форм і змісту професійної освіти дорослих, зокрема;

- початок формування нормативно-законодавчої бази у галузі професійної освіти дорослих (наприклад, Конституція Німеччини (1919 р.) визнавала необхідність розвитку системи освіти та відкриття центрів професійної освіти для дорослих; Закон Чехословаччини «Про організацію народних курсів громадянськості» (1919 р.) регламентував створення освітніх курсів для сільських жителів, організацію народних шкіл середнього класу, навчальних курсів для самоврядування, навчальних курсів для безробітних, курсів для міських літописців, навчальних курсів для жінок);

- відкриття закладів формальної та неформальної освіти дорослих (Польща: Народний інститут освіти, культури та самоосвіти (1920 р.), Товариство робітничого університету (1923 р.), Інститут освіти дорослих (1925 р.); Німеччина: Федерація навчання дорослих «Гогенродтер» (1923 р.), Загальнонаціональна організація навчання дорослих «Рейхська асоціація німецьких центрів освіти для дорослих» (1927 р.), Німецька школа народних досліджень і освіти для дорослих (1930 р.); Чехословаччина: Професійна школа м. Злін (1923 р.)).

Установлено, що в окреслений період свого розвитку отримали наукові дослідження у галузі професійної освіти дорослих. Зокрема, варто зазначити, що ученими країн Центральної та Східної Європи у 1919-1945 рр. вивчались такі питання:

- визначення філософських підходів у вивченні професійної освіти дорослих: розвиток позитивізму, історизму, лібералізму, універсальності та нейтральності науково-педагогічних розвідок (Л. Хартманн, В. Хофманн);

- розробка дидактичних і методологічних концепцій професійної освіти дорослих: питання освіти дорослих робітників, ремісників і селян, активізація ліберальних поглядів на професійне навчання дорослих, підтримка університетських концепцій освіти дорослих (Г. Кершенштайнер, А. Рамбузек, Е. Шпрангер);

– соціально-діагностичні питання професійної освіти дорослих як складової системи національної професійної освіти: соціальне реформування професійного навчання дорослих, заохочення професійного навчання, подолання соціальних бар'єрів через професійне навчання, розвиток інтегративної культурної ідентичності (В. Флітнер, Р. фон Ердберг, Т. Бойерле, Є. Розеншток-Хессе, В. Смерек, Е. Вайч, В. Флітнер, Г. Нуль);

– формулювання мети професійної освіти дорослих (боротьба з неписьменністю, низьким рівнем знань населення та забезпечення потреб промисловості і сільського господарства у кваліфікованих кадрах) і визначення її завдань (інтеграція особистості до суспільства шляхом професійного навчання та залучення до трудової діяльності; забезпечення здатності дорослих людей адаптуватися до потреб промисловості та розвитку народного господарства; розвиток політичної грамотності дорослого населення; досягнення економічного розвитку держави шляхом підвищення освіти робітників промисловості, виробництва, сільського господарства; усвідомлення дорослими європейцями необхідності оновлення та розширення власних професійних знань, умінь та навичок) (В. Гьотзе, С. Ланді, Ж. Пагач);

– визначення змісту професійної освіти дорослих, що відображав необхідність розвитку як професійних умінь і навичок, так інтелектуальної і емоційної сфер людини (В. Вахтеров, Т. Літт, Є. Мединський, С. Серополкоа, В. Чарнолуський);

– політичне значення розвитку професійної освіти дорослих (Х. Хіррігель) (Boiarska-Khomenko, 2019).

З'ясовано, що у цей час було ініційовано андрагогічні наукові дослідження, які мали методологічну основу та були присвячені визнанню освіти дорослих сферою соціологічного і дидактичного аналізу. Це спонукало до популяризації конференцій та з'їздів у галузі освіти дорослих взагалі та професійної освіти, зокрема, що доводило важливість становлення системи професійної освіти дорослих для розвитку економіки, політики, соціальної галузі (Olbrich, 1972).

Установлено, що розвиток педагогічної теорії у галузі професійної освіти дорослих відбувався з урахуванням практичного досвіду реалізації освітніх програм професійних навчальних закладів для дорослих. Таким чином, педагогічна теорія та практика у перші десятиліття ХХ ст. розвивались паралельно. Поруч із тим, варто зазначити, що теорія у галузі неформальної професійної освіти дорослих залишилась недостатньо

розробленою, натомість досвід неформальної освіти дорослого населення був значним та випереджав наукові розвідки у цьому напрямі.

Цікавим для окресленої проблеми є той факт, що у період 1919–1945 рр. визначились дві форми здобуття професійної освіти дорослих: формальна і неформальна. Лідерами серед країн Центральної та Східної Європи у становленні формальної професійної освіти стали Німеччина, Чехословаччина та Польща. Аналіз програм професійного навчання дорослих зазначених країн (професійна школи м. Злін (Чехословаччина), Вільний польський університет, Народний університет імені Адама Міцкевича, Робітничий університет, Інститут освіти дорослих, Народний інституту освіти, культури та самоосвіти (Польща), Німецька школа народних досліджень і освіти для дорослих, Загальнонаціональна організація навчання дорослих «Рейхська асоціація німецьких центрів освіти для дорослих» (Німеччина)) дозволяє стверджувати, що у практиці професійної освіти дорослих у 1919–1945 рр. були сформовані такі напрями:

- буржуазно-ліберальний, який характеризувався створенням центрів професійної освіти для дорослих, що виникали за спонсорської і благодійницької підтримки та перебували під впливом громад. Такі освітні установи своїм першочерговим завданням вбачали популяризацію професійної навчальної діяльності, а також пропагування індивідуального й творчого розвитку особистості;

- конфесійний, котрий передбачав відкриття навчальних закладів при релігійних організаціях та установах, що впроваджували цілком самостійний розвиток професійної освіти дорослих, який спирався на релігійні переконання щодо організації праці й реалізації своїх професійних здібностей та на розвиток високих моральних цінностей у дорослого населення;

- професійно-технічний, який передбачав навчання робітників різних галузей промисловості та сільського господарства, підтримувався соціал-демократичною та комуністичною силами країн Центральної та Східної Європи. Освіта робітників носила незалежний інституціональний і теоретичний характер, який дещо відрізнявся, в залежності від політичної орієнтації країн Центральної та Східної Європи;

- підготовка керівних кадрів – підготовка та перепідготовка висококваліфікованих менеджерів для усіх галузей промисловості й державного управління, яка, зокрема, передбачала підвищення кваліфікації керівників підприємств та державних установ;

– педагогічний, що полягав у підвищенні кваліфікації вчителів і викладачів, а також підготовці педагогів для системи професійної освіти дорослих (Boiarska-Khomenko, 2019).

З'ясовано, що зміст професійної освіти дорослих передбачав загальноосвітню та фахову підготовку. Загальноосвітня складова була спільною для кожного з напрямів професійної освіти дорослих, що сформувались на досліджуваному етапі, та передбачала такі компоненти:

– компенсаційне навчання, метою якого було оволодіння знаннями, вміннями і навичками курсу початкової освіти (навчання читанню, письму, елементарній математиці тощо);

– загальнокультурний і соціальний розвиток для розширення кругозору дорослих, їх соціалізація та залучення до культурного відродження повоєнного суспільства (вивчення літератури, історії, філософії);

– трудове виховання, метою якого було формування свідомого ставлення до праці (знання про основи праці на підприємствах, дотримання трудової дисципліни);

– громадянська та політична освіта для пом'якшення непорозумінь у суспільстві й конфлікту між класами і політичними сторонами, адаптації їх до життя в перебудованому повоєнному суспільстві (правила та норми поведінки у суспільстві, ідеологія урядів країн, основи економічної грамотності);

– здоров'язбережувальна освіта, метою якої було зміцнення здоров'я та формування елементів фізичної культури (ознайомлення зі спортом, видами відпочинку, обізнаність у системі охорони здоров'я, гігієни, санітарії) (Boiarska-Khomenko, 2019; Filla, 2009).

З'ясовано, що фахова складова змісту професійної освіти дорослих була різною та залежала від напрямів професійної освіти, що сформувались у досліджуваний період.

Так, зміст професійної освіти у буржуазно-ліберальному напрямі передбачав вивчення іноземних мов, психології, соціології, основ торгівлі, бухгалтерії, інженерії та «новаторських» технологій (Langewiesche, 1982).

Конфесійний напрям був найбільш впливовим напрямом навчання дорослих у сільській місцевості. Пастори, як представники богословської освіти, поруч із виконанням пасторально-релігійних обов'язків, надавали сільським мешканцям знання у побутових, сільськогосподарських і промислових питаннях (Krabbe, 1974).

Професійно-технічний напрям передбачав підготовку фахівців для різних галузей промислового виробництва і сільського господарства. Відповідно до цього зміст освіти включав вивчення технічних дисциплін, агрономії, природознавства, креслення, архітектури, інженерії, художньої та мистецької справи, чоботарської справи, обробку шкіри та виготовлення шкіряних виробів, дисциплін з хімічної, машинобудівної, каучукової, будівельної, трикотажної, електротехнічної, столярної та гірничої промисловості тощо (Langewiesche, 1982).

Підготовка керівних кадрів передбачала вивчення основ менеджменту, адміністрування, основ різних напрямів промислового виробництва та галузей народного господарства, основ фінансової грамотності.

Підвищення кваліфікації педагогів передбачало вивчення особливостей формування змісту середньої освіти та організації навчальних занять, основних аспектів позаурочної виховної роботи зі школярами, оволодіння новими формами, методами і засобами навчання. Разом з тим педагогів навчали оснащувати навчальні аудиторії, забезпечувати функціональність усіх допоміжних засобів навчання. Зміст підготовки педагогів для системи освіти дорослих передбачав вивчення питань підвищення якості освітнього процесу, підбору ефективних форм та методів навчання для дорослих учнів, ознайомлення з методами наставництва та навчання на виробництві (Langewiesche, 1982).

З'ясовано, що методи навчання дорослих у перші десятиліття ХХ століття були спільними для усіх напрямів і передбачали: словесні методи (лекція, бесіда, дискусія, консультації, поради, робота з книгою (читання, вивчення напам'ять, конспектування та реферування, швидкий огляд тощо)), наочні методи (ілюстрація, демонстрація), практичні методи (художньо-мистецькі методи, практична підготовка безпосередньо на робочих місцях, наставництво, аналіз реальних ситуацій професійної діяльності, вивчення досвіду старших колег, метод ускладнювальних завдань, корпоративне навчання тощо) (Knoll, 1969).

Установлено, що неформальна професійна освіта також здобула активного розвитку. Її метою було підвищення соціальної та політичної активності дорослих європейців, а також обмін досвідом професійної діяльності. Неформальна професійна освіта дорослих реалізовувалась через читання публічних лекцій, засідання соціальних клубів, професійних спілок і товариств (лікарів, інженерів, робітників, вчителів тощо), діяльність молодіжних, жіночих, ремісничих та робітничих об'єднань й асоціацій.

Неформальна професійна освіта дорослих здійснювались за трьома напрямками: громадянська та культурна освіта, реміснича та робітнича освіта, сільськогосподарська освіта (Brödel, 2011).

Зміст неформальної професійної освіти передбачав ознайомлення дорослих із традиціями, культурою, способами проведення дозвілля, оволодіння навичками спілкування у товаристві, поширення елементарних культурних знань і професійної підготовки ремісників і робітників.

Методами неформальної професійної освіти дорослих були бесіди, взаємна просвіта, дискусії, зустрічі, спільні читання тощо.

Установлено, що у період 1919 – 1945 рр. мали місце деякі недоліки розвитку професійної освіти дорослих. Так, андрагогічні дослідження цього етапу носили суб'єктивний характер та базувались на особистому досвіді науковців. Як наслідок, наукова парадигма педагогічних досліджень мала спрощений характер, що відображалось у наукових текстах, які відтворювали практичний досвід педагогів із фотографічною точністю. Сформульовані за таким принципом теоретичні знання були позбавлені узагальнень, визначень, оцінок і порівнянь, виконували лише описову та нормативну функції. Розвиток педагогічної теорії у галузі освіти дорослих ототожнювався з накопиченням фактів, а не перевіркою дослідницьких завдань.

Також серед недоліків розвитку професійної освіти дорослих досліджуваного етапу варто назвати її перенасиченість ідеологічною пропагандою, яка була невід'ємною складовою начального процесу у формальній освіті дорослих у всіх країнах Центральної та Східної Європи.

Труднощі у розвитку професійного навчання дорослого населення викликала і недосконала нормативно-законодавча база досліджуваного етапу. У цей час законодавство щодо освіти дорослих лише почало формуватись та стосувалось загальних питань організації професійного навчання, що стримувало розвиток інституалізації професійної освіти дорослих.

Обговорення. Ми погоджуємося з думкою інших науковців, які досліджували проблему професійної освіти дорослих, щодо визначення сучасних моделей професійної освіти і навчання, взаємозв'язку особистісного та професійного розвитку дорослих у процесі неперервного навчання. Разом з тим зазначимо, що розвиток професійної освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у перші десятиліття ХХ ст. мав свої особливості, які вирізняли цю групу країн від країн Західної Європи, Скандинавії та США.

Серед таких особливостей варто назвати: здійснення професійного навчання за напрямками (буржуазно-ліберальний, конфесійний, професійно-технічний, педагогічний, підготовка керівних кадрів); розподіл змісту освіти на загальноосвітню та фахову підготовку, що залежала від напрямку професійної освіти; популяризація неформальної професійної освіти дорослих із метою соціальної та політичної активності дорослих європейців, а також обмін досвідом професійної діяльності.

Висновки. Проведене дослідження переконало, що у перші десятиліття ХХ ст. у країнах Центральної та Східної Європи відбулось зародження інституційної професійної освіти дорослих, що характеризувалось відкриттям навчальних закладів для професійного навчання різних верств дорослого населення. Дорослі європейці здобували професійні знання та навички як у формальний, так і у неформальний спосіб. У перші десятиліття ХХ століття було сформовано зміст професійної освіти, напрацьовано специфічні форми та методи навчання, які відрізняли її від шкільної освіти. У цей час почала формуватись нормативно-правова база у галузі професійного навчання дорослого населення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Серед перспектив подальших пошуків варто назвати такі: порівняльно-педагогічний аналіз професійної освіти дорослих у країнах Європи, Північної Америки та Сходу, визначення тенденцій розвитку професійної освіти у зазначених країнах.

ЛІТЕРАТУРА:

- Brödel R. Lebenslanges Lernen. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Erwachsenenbildung. Weiterbildung. Schöningh. Paderborn, 2011. 236 s.
- Filla W. Erwachsenenbildung in Europa. Skriptum Deutschland. Wien, 2009. 70 s.
- Knoll J. H., Siebert H. Wilhelm von Humboldt – Politiker und Pädagoge. Heidelberg: Quelle, Meyer, 1969. 156 s.
- Krabbe W.R. Gesellschaftsveränderung durch Lebensreform. Strukturmerkmale einer sozialreformerischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsepoche. Göttingen, 1974. 224 s.
- Langewiesche D. Die Gewerkschaften und die kulturellen Bemühungen der Arbeiterbewegung in Deutschland und Österreich (1890er bis 1920er Jahre). *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. Berlin, 1982. H. 1. S. 1–17.
- Olbrich J. Konzeption und Methodik der Erwachsenenbildung bei Eduard Weitsch. Stuttgart, 1972. 196 s.
- Seitter W. Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung. Bielefeld, 2007. 200 p.
- Бідюк Н. Розвиток системи освіти дорослих у США (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. Макаренка, 2015. № 1 (45). С. 3-10.

- Боярська-Хоменко А.В. Освіта дорослих у країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз : монографія. Х. : ХНПУ, 2019. 386 с.
- Огієнко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія. Суми: Еллада, 2008. С. 444 с.
- Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика: [монографія] / авт. кол.: Аніщенко О.В., Баніт О.В., Василенко О.В., Волярська О.С., Дорошенко Н.І., Зінченко С.В., Сігаєва Л. Є.; за ред. Аніщенко О.В. К. : ІПОД НАПН України, 2016. 354 с.
- Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу, В. В.Артемчук ; за заг. ред. В. О. Радкевич. К. : ІПТО НАПН України, 2018. 223 с.

REFERENCES:

- Bidiuk, N. (2015). Rozvytok systemy osvity doroslykh u SShA (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Development of the adult education system in the United States (second half of the XX - beginning of the XXI century)]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. Makarenka. № 1 (45). S. 3-10. (in Ukrainian)
- Boiarska-Khomenko, A.V. (2019). *Osvita doroslykh u krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: retrospektyvnyi analiz* [Adult education in Central and Eastern Europe: a retrospective analysis]: monohrafiia. Kharkiv : KhNPU. 386 s. (in Ukrainian)
- Brödel, R. (2011). *Lebenslanges Lernen. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Erwachsenenbildung. Weiterbildung*. Schöningh. Paderborn. 236 s.
- Filla, W. (2009). *Erwachsenenbildung in Europa. Skriptum Deutschland*. Wien. 70 s.
- Knoll, J. H., Siebert, H. (1969). *Wilhelm von Humboldt – Politiker und Pädagoge*. Heidelberg: Quelle, Meyer. 156 s.
- Krabbe, W.R. (1974). *Gesellschaftsveränderung durch Lebensreform. Strukturmerkmale einer sozialreformerischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsepoche*. Göttingen. 224 s.
- Langewiesche, D. (1982). Die Gewerkschaften und die kulturellen Bemühungen der Arbeiterbewegung in Deutschland und Österreich (1890er bis 1920er Jahre). *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. Berlin. H. 1. S. 1–17.
- Ohienko, O. (2008). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh* [Trends in adult education in the Scandinavian countries] : monohrafiia. Sumy: Ellada. 444 s. (in Ukrainian)
- Olbrich, J. (1972) *Konzeption und Methodik der Erwachsenenbildung bei Eduard Weitsch*. Stuttgart. 196 s.
- Anishchenko, O.V. (Ed.). (2016) *Osobystisnyi i profesiynyi rozvytok doroslykh: teoriia i praktyka* [Personal and professional development of adults: theory and practice]. Kyiv : IPOOD NAPN Ukrainy. 354 s. (in Ukrainian)
- Seitter, W. (2007). *Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung*. Bielefeld,. 200 p.
- Radkevych, V. O. (Ed.). (2018) *Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid* [Modern models of vocational education and training in the countries of the European Union: comparative experience]. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. 223 s. (in Ukrainian)

Інформація про автора:

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна:
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>; кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна 61000

e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com

Information about the author:

Boiarska-Khomenko Anna Volodymyrivna:
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>; PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Pedagogy of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine 61000

e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com

Цитуйте цю статтю як: Боярська-Хоменко А.В. Теорія і практика професійної освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у 1919 – 1945 рр. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. № 48. С.9–21.

DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.48.01>

Дата надходження статті до редакції: 15.05.2020 р.

Стаття прийнята до друку: 29.05.2020 р.